

1. Kitüntetett közös osztó

A legnagyobb közös osztó

Definíció (FGy1.3.1)

Ha $a, b \in \mathbb{Z}$ nem mindkettő nulla, akkor a közös osztóik közül a legnagyobbat a és b legnagyobb közös osztójának nevezzük.

Jele: (a, b) . Nyilván $(0, 0)$ nem létezik (minden egész közös osztó).

$(-12, 8) = 4$, mert közös osztóik $\pm 1, \pm 2, \pm 4$. $(6439, 8357) = ?$

Probléma: nem látjuk az osztóikat. Tegyük fel, hogy d közös osztó.

Ekkor $d \mid 8357 - 6439 = 1918$. Ezért $d \mid 6439 - 3 \cdot 1918 = 685$.

Így $d \mid 1918 - 3 \cdot 685 = -137$. Tovább nem megy, mert $137 \nmid 685$.

De ez jó, mert akkor visszafelé haladva $137 \mid 1918, 6439, 8357$.

Vagyis $(6439, 8357) = 137$. Ez az eljárás az *euklideszi algoritmus*. Gyors, és alkalmazható akkor is, ha a számainkat nem tudjuk prímtényezőkre bontani.

Az euklideszi algoritmus

Tétel (FGy1.3.3)

Ha $a, b \in \mathbb{Z}$ és $b \neq 0$, akkor legyen

$a = bq_1 + r_1$, ahol $(0 < r_1 < |b|)$,

$b = r_1q_2 + r_2$, ahol $(0 < r_2 < r_1)$,

$r_1 = r_2q_3 + r_3$, ahol $(0 < r_3 < r_2)$, és így tovább,

$r_{n-2} = r_{n-1}q_n + r_n$, ahol $(0 < r_n < r_{n-1})$, végül

$r_{n-1} = r_nq_{n+1} + 0$.

Ekkor az utolsó nem nulla maradék $r_n = (a, b)$.

Továbbá r_n többszöröse a és b minden közös osztójának.

Definíció (FGy1.3.2, K3.1.19)

Az $a, b \in \mathbb{Z}$ -nek d kitüntetett közös osztója (KKO), ha közös osztó, és minden közös osztónak többszöröse.

Tehát a legnagyobb közös osztó kitüntetett közös osztó is.

Az euklideszi algoritmus: bizonyítás

$a = bq_1 + r_1$, ahol $(0 < r_1 < |b|)$,

$b = r_1q_2 + r_2$, ahol $(0 < r_2 < r_1)$,

$r_1 = r_2q_3 + r_3$, ahol $(0 < r_3 < r_2)$, és így tovább,

$r_{n-2} = r_{n-1}q_n + r_n$, ahol $(0 < r_n < r_{n-1})$, végül

$r_{n-1} = r_nq_{n+1} + 0$.

Az utolsó sor miatt $r_n \mid r_{n-1}$, az utolsó előtti miatt $r_n \mid r_{n-2}$. És így tovább, fölfelé haladva végül $r_n \mid a, b$. Tehát r_n közös osztó. Ha viszont $t \mid a$ és $t \mid b$, akkor az első sorból $t \mid r_1$, és lefelé haladva $t \mid r_2, r_3, \dots$, végül az utolsó előtti sorból $t \mid r_n$. Tehát r_n minden közös osztónak többszöröse, azaz kitüntetett. $\square$

Tétel (FGy1.3.4, K3.1.23)

Ha $c > 0$, akkor $(ac, bc) = (a, b)c$ (kiemelési tulajdonság).

Valóban, szorozzuk be mindegyik fenti sort c -vel. □

A kitüntetett közös osztó egyértelműsége**Tétel (K3.1.20)**

Ha az $a, b \in \mathbb{Z}$ számoknak d_1 és d_2 is kitüntetett közös osztója, akkor d_1 és d_2 egymás asszociáltjai.

Valóban, mivel d_1 közös osztó és d_2 kitüntetett, ezért $d_1 \mid d_2$. Szerepcserével $d_2 \mid d_1$. □

- (1) Kitüntetett közös osztó asszociáltja is kitüntetett közös osztó.
- (2) Ha a és b nem mindkettő nulla, és van egy d kitüntetett közös osztójuk, akkor a legnagyobb közös osztójuk $|d|$.
- (3) Az $a = 0$ és $b = 0$ egyetlen kitüntetett közös osztója a 0.
- (4) Az euklideszi algoritmust gyorsítja, ha mindig a legkisebb abszolút értékű maradékot vesszük.
- (5) A kitüntetett közös osztó polinomok esetében is értelmes.

Relatív prím számok**Definíció (FGy1.3.7, 1.3.8)**

$a_1, \dots, a_n \in \mathbb{Z}$ *relatív prímelek*, ha minden közös osztójuk egység. *Páronként relatív prímelek*, ha bármely kettő relatív prím.

Példa: 6, 10, 15 relatív prímelek, de semelyik kettő sem az.

Tétel (FGy1.3.9)

Ha $c \mid ab$ és $(c, a) = 1$, akkor $c \mid b$.

Valóban, ekkor $c \mid (cb, ab) = (c, a)b = b$. □

Ha p felbonthatatlan, akkor p prímtulajdonságú.

Valóban, tegyük fel, hogy $p \mid ab$, de $p \nmid a$. Ekkor $(p, a) \neq p$, tehát $(p, a) \mid p$ miatt $(p, a) = 1$. Alkalmazzuk az előző tételt. □

Lineáris diofantikus egyenlet

Tétel (FGy1.3.5)

Ha $a, b \in \mathbb{Z}$, akkor van olyan $x, y \in \mathbb{Z}$, hogy $(a, b) = ax + by$.

Az euklideszi algoritmus első sorából $r_1 = a - bq_1$. A másodiktól

$$r_2 = b - r_1q_2 = b - (a - bq_1)q_2 = -q_2a + (q_1q_2 + 1)b.$$

Lefelé haladva és visszahelyettesítve mindegyik r_i felírható a kívánt alakban, így végül $r_n = (a, b)$ is. $\square$

Tétel (FGy1.3.6)

Ha $a, b, c \in \mathbb{Z}$, akkor az $ax + by = c$ lineáris diofantikus egyenlet akkor és csak akkor oldható meg alkalmas $x, y \in \mathbb{Z}$ -re, ha $(a, b) \mid c$.

Valóban, ha van ilyen x, y , akkor $(a, b) \mid ax + by = c$.

Megfordítva, legyen $c = d(a, b)$. Az előző tétel szerint $(a, b) = x_0a + y_0b$ alakban írható, így $c = (dx_0)a + (dy_0)b$. $\square$

Az általános megoldás

Tétel (FGy7.1.1)

Ha $a, b, c \in \mathbb{Z}$, akkor az $ax + by = c$ lineáris diofantikus egyenlet akkor és csak akkor oldható meg alkalmas $x, y \in \mathbb{Z}$ -re, ha $(a, b) \mid c$.

Ha van egy (x_0, y_0) megoldás, akkor végtelen sok megoldás van:

$$x = x_0 + t \frac{b}{(a,b)} \text{ és } y = y_0 - t \frac{a}{(a,b)}, \text{ ahol } t \text{ egész.}$$

Behelyettesítéssel látszik, hogy a fenti (x, y) tényleg megoldás.

Megfordítva, tegyük föl, hogy x, y is megoldás,

$$\text{azaz } ax + by = c = ax_0 + by_0.$$

$$\text{Átrendezve és } (a, b)\text{-vel osztva } \frac{a}{(a,b)}(x - x_0) = \frac{b}{(a,b)}(y_0 - y).$$

A kiemelési tulajdonság miatt $\frac{a}{(a,b)}$ és $\frac{b}{(a,b)}$ már relatív prímek,

ezért $\frac{b}{(a,b)} \mid x - x_0$, azaz $x - x_0 = t \frac{b}{(a,b)}$ alkalmas t -re.

Ebből $y_0 - y = t \frac{a}{(a,b)}$ adódik. $\square$

Az lineáris diofantikus egyenlet konkrét megoldási technikájára a lineáris kongruenciáknál látunk majd példát.

2. A számelmélet alaptétele

Felbonthatatlanok és prímek

Definíció (FGy1.4.1)

A p egész szám *felbonthatatlan*, ha nem nulla, nem egység, és nincs nemtriviális felbontása.

Másképp: p -nek pontosan négy osztója van az egészek között: $1, -1, p$ és $-p$.

Definíció (FGy1.4.2)

A p egész szám *prím*, ha nem nulla, nem egység, és egy szorzatnak csak úgy lehet osztója, ha osztja valamelyik tényezőt.

Tétel (FGy1.4.3, az egyik irányt beláttuk)

Egy p egész akkor és csak akkor felbonthatatlan, ha prím.

HF: Mutassuk meg, hogy minden prímszám felbonthatatlan.

Cél: Az egészeket egyértelműen felírni prímszámok szorzataként.

A felbontás létezése**Tétel (FGy1.5.1)**

Minden nullától és egységtől különböző c egész szám felírható felbonthatatlan számok szorzataként.

Tegyük fel, hogy az állítás nem igaz, és legyen c a legkisebb abszolút értékű azon számok között, ami nem nulla, nem egység, és nem írható fel felbonthatatlan számok szorzataként.

Ekkor c nem felbonthatatlan, hiszen különben $c = c$ (1-tényező) felbontás lenne. Ezért létezik egy $c = ab$ nemtriviális felbontás. Tehát a, b nem egység, így abszolút értékük kisebb, mint $|c|$. De akkor $|c|$ minimalitása miatt a és b felbonthatatlanok szorzata. A két felbontást egymás mellé fűzve c megfelelő felbontását kapjuk. $\square$

HF (K3.2.14): Adaptáljuk ezt a bizonyítást valós együtthatós polinomokra. Abszolút érték helyett használjuk a polinomok fokát.

Mit jelent az egyértelműség?**Ismétlés: példa egyértelmű és nem egyértelmű felbontásra**

$$6 = 2 \cdot 3 = 3 \cdot 2 = (-2) \cdot (-3) = (-3) \cdot (-2).$$

Csak a tényezők *sorrendjében*, illetve *egységszeresben* különböznek.

$2 \cdot 3 = 6 = (1 + i\sqrt{5})(1 - i\sqrt{5})$. A 2, 3 és $1 \pm i\sqrt{5}$ felbonthatatlan, és páronként nem asszociáltak: *nem egyértelmű* a felbontás.

Tétel (FGy1.5.1)

Ha $c = p_1 p_2 \dots p_n = q_1 q_2 \dots q_m$ két felbontás felbonthatatlanok szorzatára, akkor $m = n$, és a tényezők megfeleltethetők egymásnak úgy, hogy az egymásnak megfelelő felbonthatatlanok asszociáltak.

A felbontás *sorrendtől és egységszerestől* eltekintve egyértelmű.

Például $6 = 2 \cdot 3 = (-3) \cdot (-2)$ esetén $2 \leftrightarrow (-2)$ és $3 \leftrightarrow (-3)$.

Az egyértelműség bizonyítása

Legyen $c = p_1 p_2 \dots p_n = q_1 q_2 \dots q_m$ két felbontás felbonthatatlanok szorzatára, feltehető, hogy $n \geq m$. Mivel p_1 prímtulajdonságú, van olyan j , hogy $p_1 \mid q_j$, ezek egy párt fognak alkotni. Mivel mindkettő felbonthatatlanok (és így p_1 nem egység), ezért p_1 és q_j asszociáltak. Tehát $q_1 = e p_1$ alkalmas e egységre. Egyszerűsíthetünk p_1 -gyel, mert $p_1 \neq 0$. Ezért $p_2 \dots p_n = e q_1 q_2 \dots q_{j-1} q_{j+1} \dots q_m$. Az eljárást folytassuk p_2 -vel. Mivel $q_2 \nmid e$, ezért neki is lesz párja, és ismét tudunk egyszerűsíteni. Amikor a bal oldal elfogy, a jobb oldalon is elfognak a felbonthatatlanok, mert $n \geq m$. Ezért $n = m$ is teljesül. $\square$

Ez a bizonyítás is adaptálható $\mathbb{R}[x]$ polinomjaira (K3.2.13). Ehhez is meg kell mutatni, hogy a felbonthatatlanok prímtulajdonságúak.

3. Polinom gyökeinek meghatározása

A racionális gyökteszt

A racionális gyökteszt (K3.3.10. Tétel)

$f(x) = a_0 + a_1 x + \dots + a_n x^n$ egész együtthatós polinom. Ha a p/q nem egyszerűsíthető tört gyöke f -nek, akkor $p \mid a_0$ (a számláló osztja f konstans tagját), és $q \mid a_n$ (a nevező osztja f főegyütthatóját).

Bizonyítás

$$0 = f(p/q) = a_0 + a_1(p/q) + \dots + a_{n-1}(p/q)^{n-1} + a_n(p/q)^n.$$

$$q^n\text{-nel szorozva } a_0 q^n + a_1 p q^{n-1} + \dots + a_{n-1} p^{n-1} q + a_n p^n = 0.$$

Mindegyik tag osztható p -vel, kivéve esetleg a legelső. Mivel $p \mid 0$, ezért a legelső tag is: $p \mid a_0 q^n$. A p/q nem egyszerűsíthető, így p és q relatív prímek. Tehát $p \mid a_0 q^n$ -ből $p \mid a_0$ következik. Ugyanezzel a módszerrel kapjuk a $q \mid a_n$ oszthatóságot is. $\square$

Példa a racionális gyöktesztre

Példa

Határozzuk meg $f(x) = 4x^4 + 4x^3 - 11x^2 - 12x - 3$ gyökeit.

Megoldás

Ha a p/q egyszerűsíthetetlen tört gyök, akkor $p \mid -3$ és $q \mid 4$. Ezért $p = \pm 1$ vagy ± 3 és $q = \pm 1, \pm 2$ vagy ± 4 . Így $p/q \in \{\pm 1, \pm 1/2, \pm 1/4, \pm 3, \pm 3/2, \pm 3/4\}$. Ezeket *végigpróbálgatva* kapjuk, hogy *csak* $-1/2$ racionális gyök.

Hornerrel leosztva $f(x) = (x + (1/2))(4x^3 + 2x^2 - 12x - 6)$.

Itt $4x^3 + 2x^2 - 12x - 6$ -nak *csak* $-1/2$ lehet racionális gyöke. Ez tényleg gyök: $f(x) = (x + (1/2))^2 (4x^2 - 12)$. Mivel $4x^2 - 12 = 4(x^2 - 3) = 4(x + \sqrt{3})(x - \sqrt{3})$, ezért f gyökei: $-1/2$ (kétszeres), $\sqrt{3}$ és $-\sqrt{3}$.

Gyöktényezőssé alakja $f(x) = 4(x + (1/2))^2 (x + \sqrt{3})(x - \sqrt{3})$.

4. Összefoglaló

A 9. előadáshoz tartozó vizsgaanyag

Fogalmak

Legnagyobb és kitüntetett közös osztó (FGy1.3.1, 1.3.2, K3.1.19).
(Páronként) relatív prím számok (FGy1.3.7, 1.3.8).

Tételek

Euklideszi algoritmus (FGy1.3.3). A KKO egyértelműsége,
kiemelési tulajdonsága (FGy1.3.4, K3.1.20, K3.1.23).

Ha $c \mid ab$, és $(c, a) = 1$, akkor $c \mid b$ (FGy1.3.9).

Lineáris diofantikus egyenlet (FGy1.3.5, 1.3.6, 7.1.1).

A számelmélet alaptétele (FGy1.5.1, K3.2.14).

A racionális gyökteszt (K3.3.10).